

Пашко Л.В.

Структурна характеристика складних авторських неологізмів-прикметників у творах М.П. Стельмаха

Пашко Любов Василівна, кандидат філологічних наук, доцент
Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ, Україна

Received October 24, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. У статті розглядаються складні авторські неологізми-прикметники М.П.Стельмаха, утворені сполученням синтаксично залежного прикметника та іменника, іменника і прикметника, індивідуальні новоутворення з компонентом -видн(ий), -подіб(ий) та першою частиною пів-, напів-. Мовленнєві одиниці групуються відповідно до семантики та способу словотворення. Такий підхід допомагає розмежувати потенціальні, оказіональні та оказіонально-потенціальні слова, визначити продуктивні та непродуктивні способи словотворення.

Ключові слова: авторські неологізми, прикметники, семантика, оказіональні, потенціальні, оказіонально-потенціальні слова, продуктивні та непродуктивні способи словотворення.

Однією з актуальних проблем, пов'язаних із збагаченням словникового складу мови, є проблема авторського словотворення.

На сучасному етапі дослідження мовленнєвих одиниць мають місце тільки загальні положення і окремі статті, які стосуються авторських неологізмів у системі мови.

О.А. Габінська [2] розглядає системні відношення новоутворень на словотворчому та лексико-семантичному рівнях; О.Г. Ликов[5] розкриває особливості російського оказіонального слова по відношенню до структури і норми мови; М.О. Богданов[1] подає принципи класифікації словотворення; Л.А. Шеляховська[12] пропонує класифікацію оказіональних слів, звертаючи увагу на причини їх виникнення та способи використання; В.П. Ковальов[4] акцентує увагу на експресивному значенні новоутворень; О.П. Житома [3] – на функції оказіональних слів у сучасному поетичному мовленні. Аналізом мовленнєвих одиниць творів російських письменників займалася Н.С. Болотова, Р.Ю. Намітокова, Ю.К. Стюхін.

Л. Шеляховська, Б. Белова, М. Богданов, Р. Зуєва, В. Лопатін, Е.І. Ханпіра вважали, що оказіональні слова – це мовленнєві новотвори, які віддалені від узусу, створені з порушенням тих чи інших словотворчих законів або за непродуктивними словотворчими типами, емоційно забарвлені, тісно пов'язані з контекстом. Потенціальні слова – мовленнєві новотвори, наближені до узусу, створені за високопродуктивними словотворчими моделями, не залежать від контексту, емоційно не забарвлені, мають прозору семантику, стилістично нейтральні. Оказіонально-потенціальні слова – це мовленнєві новоутворення, які знаходяться на межі між оказіональними та потенціальними словами.

Дослідження мови творів М.П. Стельмаха розкриває причини появи нових мовленнєвих одиниць та їх функціонування в тексті, а характеристика способів творення авторських неологізмів дає можливість зрозуміти відношення письменника до словотворчих норм української літературної мови.

Метою дослідження є з'ясування структурних функцій складних авторських неологізмів-прикметників як елементів авторського стилю і лексичної системи сучасної української мови

Матеріалом дослідження послужили твори письменника: "Правда і кривда", "Гуси-лебеді летять", "Дума про тебе" та "Чотири броди".

У статті розглядаються складні авторські неологізми-прикметники М.П.Стельмаха, утворені від основ прикметника та іменника, іменника і прикметника, новоутворення з компонентом -видн(ий), -подіб(ий) та першою частиною пів-, напів-. Новоутворення групуються відповідно до семантики та способу словотворення. Такий підхід допомагає розмежувати оказіональні, потенціальні, оказіонально-потенціальні слова, визначити продуктивні та непродуктивні способи словотворення

Складні авторські неологізми

1. Авторські неологізми, утворені від основ прикметника та іменника.

У сучасній українській літературній мові така модель існує в двох варіантах:

"а) прикметник компонується способом чистого словоскладання, без допомоги суфіксів: *білокопитий, білолиций, білотілий*;

б) прикметник утворюється шляхом словоскладання, що супроводжується суфіксацією: *великоваговий, великоврожайний, великонадійний...*" [11, с. 216].

За першим словотворчим типом утворений авторський неологізм *скрипливобровий*. Незвичність його полягає, по-перше, в поєднанні далеких за значенням слів, по-друге, прикметник *скрипливі* знаходиться поза словниковим складом української мови. Але прозорість семантики новоутворення дозволяє віднести мовленнєву одиницю до оказіонально-потенціальних слів. "Боже, чого ж він, телепень, послухався тоді *скрипливобрового* батька і не одружився з нею?" [8, с. 325].

Оказіонально-потенціальним також вважаємо авторський неологізм *тарілкощокый*, який має аналогічну модель до слова *червонощокый*. Порушення словотворчого типу полягає в поєднанні іменникових основ *тарілка* і *щока*. Першою частиною даного новоутворення виступає іменник *тарілка*, а не синтаксично залежний прикметник. *Саме дана ознака* надає мовленнєвій одиниці новизни і відтінку порівняння: "І найбільше в часи запою чоловік переховувався у дубелі, *тарілкощокій* бублейниці Стефи" [7, с. 99].

Авторські неологізми *молодоокый, гарячоокый, глибокоокый, зіркоокый, тильноокый, слизькоокый, теплоокый, сумноокый, п'яноокый, лютобровий, красивобро-*

вий, кошлатобровий, стрілчастобровий, горболобий, косматоногий, обдертокорий, серпастовусий, дурноязыкий, бідавовидий, гарячоустий вважаємо потенціальними словами, так як вони утворені способом чистого словоскладання і мають прозору семантику. Характерна особливість складних прикметників – це лексична обмеженість другим компонентом, який виступає назвою частин людського тіла або зовнішнього виду, наприклад, *око*, *брова*. Кількість же їх розширена за рахунок заміни першої частини.

Групу потенціальних слів поповнює мовленнєва одиниця *басогласий*, яка утворена *сполученням синтаксично залежного прикметника басовий* і застарілого іменника *глас(голос)*. Семантика даного неологізму прозора: "Яка там завіса, коли тут людей убивають! - обізвався од вікна якийсь *басогласий* чоловік" [7, с. 155].

До потенціальних складних авторських неологізмів-прикметників, утворених складанням прикметника та іменника, який супроводжується суфіксацією, належать слова: *білопінний*, *гнучкохребетний*, *камінносердний*, *свіжопам'ятний*, *громобійний* *святвовечірний*. Суфікс -н- характерний для даних мовленнєвих одиниць. Авторські новоутворення відповідають продуктивному типу словотворення, а їх семантика зрозуміла поза межами контексту.

Мовленнєва одиниця *дурноколінний* утворена за законами даного словотворчого типу, але незвичне поєднання далеких за значенням слів (*дурне*, *коліно*) надає новоутворенню оказіональності. Семантика повністю розкривається в контексті: "Скажи, Поцілуйко, чи це ти від хитрості, чи від страху став *дурноколінним*" [9, с. 181]. Відносимо даний авторський неологізм до групи оказіонально-потенціальних слів.

2. Авторські неологізми, утворені від основ іменника і прикметника

У сучасній українській літературній мові сполученням основ іменника і прикметника творяться слова типу "*босздатний*, *працездатний*, *вірогідний*, *вогнебезпечний*, *вогнестійкий*..." [10, с. 217].

Авторський неологізм *хребтосилий* утворився поєднанням іменникових основ *хребет* та *сила*. Другою частиною даного новоутворення виступає іменник *сила*, а не прикметник, що є відхиленням від даного типу словотворення. Прозорість семантики свідчить про потенціальну ознаку авторського неологізму: "Чого тобі, *хребтосилий*" [10, с. 105].

3. Авторські неологізми з другим компонентом - *видн(ий)*, *подібн(ий)* та першою частиною *пів-*, *напів-*

У сучасній українській літературній мові "компоненти *пів-*, *напів-* та *-видн-*, *-подібн-*, повторювані в багатьох прикметниках, майже не сприймаються як

частини складного слова і нагадують префіксальну (*пів-*, *напів-*) або суфіксальну (*-видн-*, *-подібн-*) морфему" [11, с. 218].

Даному типу відповідають індивідуальні мовленнєві одиниці *вареникоподібний*, *скойкоподібний* та *напівприхмарений*.

Авторський неологізм *напівприхмарений* утворений від дієприкметника *прихмарений*. Частина *напів-* надає прикметнику нового відтінку. У контексті мовленнєва одиниця вказує на характерну ознаку дня, яка сприймається органами чуття людини і впливає на її внутрішній стан: "Казка весняного *напівприхмареного* дня розкривала нові і нові картини, а на душі у Марка було тепер так, як у тій даліні, де грали то сонячні озера, то тьмарились тіні"

[9, с. 355]. Відносимо дане новоутворення до потенціальних слів.

Потенціальне слово *вареникоподібний* відповідає даному типу словотворення і вказує в контексті на зовнішні особливості людини: "Кисіль заспокоюється, з його зіниць зіскакують насторожені перепустки на *вареникоподібному* підборідді." [9, с. 229].

Першою частиною авторського неологізму *скойкоподібний* є іменник *скойка*, що означає "двостулковий молюск, черепашка якого вкрита перламутром". "Та й рука якось у чоловіка все до себе горне – глибокодумно вивернув Шавула своє слівце і прикрив очі *скойкоподібними* повіками" [9, с. 320].

Мовленнєві одиниці *вареникоподібний* та *скойкоподібний* відповідають даному словотворчому типу, але порівняльний відтінок надає їм індивідуальності. Отже, є всі підстави вважати їх потенціальними словами.

Висновки. Авторські неологізми-прикметники, вилучені з творів М.П. Стельмаха, становлять переважну більшість індивідуальних слів. Найпродуктивнішим типом словотворення є словоскладання. Складні авторські неологізми-прикметники нараховують 34 слова (потенціальних – 31, оказіонально-потенціальних – 3, оказіональних – 0).

Найпродуктивнішим типом словотворення складних потенціальних та оказіонально-потенціальних прикметників можна вважати співвіднесеність їх з підрядними словосполученнями. За морфологічними ознаками твірних основ переважають сполучення синтаксично залежного прикметника та іменника (29 слів)..

Індивідуальні мовленнєві одиниці М.П. Стельмаха є проявом творчої манери письменника, бажанням досягти певного стилістичного ефекту через авторське бачення світу.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Богданов Н.А. Речевые словообразования и принципы их классификации (Формирование стилистических навыков в процессе работы над грамматической темой) – Алма-Ата, 1977. – С. 12 - 17.
Bogdanov N.A. Rechevye slovoobrazovaniya i printsipy ih klassifikatsiyi (Formirovaniye stilisticheskikh navykov v processe raboty nad grammaticheskoy temoy) [Speech wordformations and principles of their classification (Forming stylistic skills in the process of work on the grammar topic)] – Alma-Ata, 1977. – s. 12-17.
2. Габинская О.А. О проявлении словообразовательной и лексико-семантической системности при образовании новых слов//Слово в системных отношениях: Сб. науч. трудов.- Свердловск: Свердловский гос. Ун-т, 1975. – № 253. – С.20-31.
Gabinskaya O.A. O proyavleniyi slovoobrazovatelnoy i leksiko-semanticheskoy sistemnosti pri obrazovanii novykh slov [About

- showing wordformation and lexical-semantic system in the process of forming new words]//Slovo v sistemnyh otnosheniyah: Sb. naych. trydov. – Sverdlovsk: Sverdlovskiy gos. un-t, 1975.– № 253.–s.20-31.
3. Житома О.П. Функції оказіональних слівв сучасному поетичному мовленні, Придніпровський науковий вісник. Гуманітарні науки. – 1998. – № 93. – С.66-70
Jytoma O.P. Funktsiyi okazionalnyh sliv u suchasnomu poetichnomu movlenni [Functions of occasional words in modern poetry speech] Prydniprovskiyi naukoviy visnyk. Gumanitarni nauky – 1998. – № 93. – s.66-70
4. Ковальов В.П. Словотвір художніх неологізмів// Українська мова і література в школі. – 1983. – № 6. – С.25-28.
Kovalyov V.P. Slovotvir hudozhnih neologizmiv [Forming poetry neologisms]// Ukrayinska mova i literatura u shkoli. – 1983. – № 6. – s.25-28.
5. Ликов А.Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово). – С.: Высшая школа, 1976. – 120с.
Likov A.G. Sovremennaya russkaya leksikologiya (russkoe okazionalnoye slovo) [Modern Russian lexicology (russian occasional word)] – S.: Vysshaya shkola, 1976. – 120s.
6. Словник української мови. В 11 томах (Академія наук УРСР. Інститут мовознавства імені О.О.Потебні)- К.: Наукова думка, 1970-1980.
Slovnnyk ukrainskoyi movy [Ukrainian Language Dictionary] V 11 tomah (Akademiya nauk URSS. Instytut movoznavstva imeni O.O. Potrebni) – K.: Naukova dumka, 1970-1980.
7. Стельмах М.П. Гуси-лебеді летять: Повість. – К.: Веселка, 1966.-158с.
Stelmah M.P. Gusy-lebedi letyat [Geese-swans fly]: Povist. – K.: Veselka, 1966. –158s.
8. Стельмах М.П. Дума про тебе: Роман. – К.: Дніпро, 1976.- 850с.
Stelmah M.P. Duma pro tebe [Thought about you]: Roman. – K.: Dnipro, 1976. – 850s.
9. Стельмах М.П. Правда і кривда: Роман. – К.: Дніпро, 1966.- 456с
Stelmah M.P. Pravda i kryvda [Truth and lie]: - K.: Roman. – K.: Dnipro, 1966. – 456s
10. Стельмах М.П. Чотири броди: Роман – К.: Радянський письменник, 1979. – 327с.
Stelmah M.P. Chotyry brody [Four narrows]: Roman – K.: Radyanskiy pysmennyk, 1979. – 327s.
11. Сучасна українська літературна мова. Морфологія/ За заг. редакц. акад.АНУРСР І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1969.- 584.
Suchasna ukrayinska literaturna mova. Morfologiya [Modern Ukrainian Literary Language]/ Za zag. Redaktc akad.ANURSR I.K. Bilodida. – K.: Naykova dymka, 1969. – 584.
12. Шеляховская Л.А., Богданов Н.А. Словообразовательный аспект изучения некоторых групп окказионализмов / Новые слова и словари новых слов. – Л., Наука, 1983. – С. 82-92.
Shelyahovskaya L.A., Bogdanov N.A. Slovoobrazovatelnyy aspekt izycheniya nekotoryh grup okazionalizmov [Wordforming aspect of studying some groups of occasional words]/ Novye slova i slovary novyh slov. – L., Nayka, 1983. – s. 82-92.

Pashko L.V. Structural characteristics of complicated author`s neuologisms – adjectives in the literary works of M.P. Stelmakh

Abstract. The article reveals the questions of using complicated neuologisms – adjectives by M.P. Stelmakh, formed from the base of an adjective or a noun, a noun and an adjective, new wordforms with the component – вид(ний), подіб(ний), author`s neuologisms with the first part пів-, напів-. New wordforms are grouped according to semantics and the way of wordformation. This approach gives an opportunity to point out potential, occasional and potential-occasional words, define productive and non-productive ways of wordformation.

Keywords: *neuologisms, potential words, occasional words, author`s newly built words*

Пашко Л.В. Структурная характеристика сложных авторских неологизмов-прилагательных в произведениях М.П. Стельмаха

Аннотация. В статье рассматриваются сложные авторские неологизмы-прилагательные М.П.Стельмаха, образованные от основ прилагательного и имени существительного, имени существительного и прилагательного, новообразования с компонентом - вид(ий), подіб(ий), авторские неологизмы с первой частью пів-, напів-. Новообразования группируются соответственно семантики и способа словообразования. Такой подход дает возможность выделить потенциальные, окказиональные и окказионально-потенциальные слова, определить продуктивные и непродуктивные способы словообразования.

Ключевые слова: *авторские неологизмы, прилагательные, семантика, потенциальные, окказиональные, окказионально-потенциальные слова, продуктивные и непродуктивные способы словообразования.*